

Henryk Hoffmann

Instytut Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego

Badania religioznawcze Ukrainy i Krymu w Instytucie Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego

Instytut Religioznawstwa powstał w 1974 roku na ówczesnym Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zatem w październiku 2004 roku przypadał jubileusz 30-lecia jego działalności. Geneza Instytutu wiąże się z wcześniejszym o dwa lata powstaniem w Instytucie Filozofii UJ Podyplomowego Studium Filozoficzno-Religioznawczego, którego głównym celem było podwyższanie kwalifikacji nauczycieli w zakresie wiedzy filozoficznej, religioznawczej i światopoglądowej. Kolejnymi dyrektorami IR UJ byli: doc. dr hab. Jan Pawlica (do 1980), doc. dr hab. Jacek Maria Majchrowski (do 1986), doc. dr hab. Włodzimierz Pawluczuk (do 1993), doc. dr hab. Halina Grzymała-Moszczyńska (do 1996), dr Kazimierz Banek (do 1999). Od 1999 roku funkcję dyrektora pełni prof. dr hab. Jan Drabina.

Początkowo działalność dydaktyczna Instytutu sprowadzała się do dydaktycznej obsługi 3-semestralnego Podyplomowego Studium Filozoficzno-Religioznawczego (zawieszono go w 1992 r., działającego w latach 1987–1992 jako 4-semestralne Studium Religioznawcze), oraz w latach 1975–1984 jako dwuletnie Studium Filozoficzno-Religioznawcze, przeznaczone dla tych studentów, którzy pragnęli dodatkowo studiować religioznawstwo równoległe do swoich zasadniczych studiów.

Współ z Instytutem Filozofii IR UJ prowadził także filozoficzno-religioznawcze studia doktoranckie. Ich formuła przez lata ulegała najrozmaitszym zmianom. Od 1992 roku, kiedy IR UJ stał się częścią (powstałego po podzieleniu ówczesnego Wydziału Filozoficzno-Historycznego) Wydziału Filozoficznego, studia te przybrały dzisiejszą postać. W początkowych latach istnienia Instytutu jego działalność naukowa koncentrowała się na badaniach nad światopoglądem młodzieży oraz na przygotowaniu kadry i programu nauczania do uruchomienia studiów stacjonarnych. Od 1980 roku IR UJ rozpoczął prowadzenie stacjonarnych 5-letnich studiów magisterskich z zakresu religioznawstwa, a od 1994 roku także (płatnych) 5-letnich studiów zaocznych¹. Aktualnie na studiach stacjonarnych studiuje 201, a na zaocznych 206 studentów oraz 66 doktorantów².

Nie wchodząc w skomplikowane perypetie Instytutu związane z okresem transformacji ustrojowej w Polsce, należy przypomnieć, że zawsze w swojej historii pracowni-

¹ Zajęcia prowadzone są w systemie co 2-tygodniowych (sobotnio-niedzielných) sesji przez 5 lat.

² Stan na 30.03.2004.

cy IR UJ starali się o zachowanie pluralistycznego charakteru prac badawczych prowadzonych w ramach Instytutu. Początkowo koncentrowały się one na problematyce współczesnych przemian zjawisk religijnych oraz przemian systemów wartości i grup wyznaniowych w Polsce.

W ciągu 30 lat istnienia Instytutu jego struktura ulegała najrozmaitszym zmianom. Aktualnie w IR pracuje 11 samodzielnych pracowników naukowych (4 profesorów i 7 doktorów habilitowanych), 7 adiunktów, 6 asystentów i 2 starszych wykładowców. W skład Instytutu wchodzi następujące jednostki badawcze:

- 1) Zakład Historii Religii (kierownik – dr hab. Krzysztof Pilarczyk).
- 2) Zakład Fenomenologii Religii (kierownik – dr hab. Łukasz Trzcіński, prof. UJ).
- 3) Zakład Historii Chrześcijaństwa (kierownik – prof. dr hab. Jan Drabina).
- 4) Zakład Filozofii Religii (kierownik – prof. dr hab. Jerzy Ochmann).
- 5) Zakład Socjologii i Psychologii Religii (kierownik – prof. dr hab. Halina Grzymała-Moszczyńska).
- 6) Zakład Historii Stosunków Państwo–Kościół (kierownik – prof. dr hab. Bogusław Grott).
- 7) Pracownia Dokumentacji Wyznań Religijnych w Polsce Współczesnej (kierownik – dr Zbigniew Pasek).

Organami Instytutu Religioznawstwa UJ są dwa periodyki: wychodzący od 1977 roku rocznik „*Studia Religiologica*” (dotychczas ukazało się 36 numerów), ukazujący się w serii Zeszytów Naukowych UJ oraz „*Nomos. Kwartalnik Religioznawczy*” (w 2003 r. ukazał się numer 41/42). Pierwotnie redaktorem naczelnym pierwszego z wymienionych periodyków był J. Pawlica (1977–1979), później J.M. Majchrowski (1980–1987), a aktualnie (od 1988) jest J. Drabina. Natomiast w przypadku drugiego czasopisma, jego pierwszym (od 1992) redaktorem naczelnym był W. Pawluczuk, a sekretarzem redakcji dr Irena Borowik. Warto podkreślić, że w ówczesnym (pierwotnym) składzie redakcji jej członkami byli także m.in. uczeni z Ukrainy: prof. Natalia Czernysz i dr Eugeniusz Sinicyn ze Lwowa. Od 1999 roku (tj. od numeru 24–25) przyjęto formułę, iż pismo redaguje zespół pracowników IR UJ z każdorazowo wyznaczanym redaktorem tomu. Funkcję stałego sekretarza redakcji „*Nomосу. Kwartalnika Religioznawczego*” pełni dr Henryk Hoffmann.

W chwili obecnej IR UJ liczy 24 pracowników naukowych i jest jedyną tego rodzaju placówką w Polsce. Wydział Filozoficzny UJ – w ramach którego aktualnie funkcjonuje Instytut Religioznawstwa – jest jedyną w Polsce placówką naukową, mającą prawo nadawania stopni doktora i doktora habilitowanego z zakresu religioznawstwa³. W swojej działalności wydawniczej IR UJ jest wspomagany wydatnie przez Zakład Wydawniczy NOMOS – spółkę założoną w 1991 roku przez część pracowników IR UJ, kierowaną przez dr hab. I. Borowik.

W ramach naukowej działalności IR UJ, częste były kontakty jego pracowników z naukowcami z ZSRR, a później także z badaczami religii z krajów, jakie powstały po jego rozpadzie. W latach 1980–1983 w IR UJ wykładał teorię religii ukraiński uczony prof. Piotr G. Gopczenko, ówczesny kierownik Katedry Filozofii Instytutu Gospodar-

³ Bliżej o dziejach IR UJ zob. A. Szyjewski: *Instytut Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego – w poszukiwaniu tożsamości w religioznawstwie*, „*Przegląd Religioznawczy*” 1995, nr 1, s. 5–22. Zob. też J. Kabaj, P. Szydłowski: *Decennary of the Institute for the Study of Religion in Cracow*, „*Studia Religiologica*” 1984, z. 11, s. 135–143 oraz H. Grzymała-Moszczyńska, H. Hoffmann: *The Science of Religion in Poland: Past and Present*, „*Method & Theory in the Study of Religion*” 1998, nr 10, s. 362–364.

stwa Wiejskiego w Odessie⁴. W latach 1994–1997 na stażu naukowym (habilitacyjnym) przebywała w IR UJ dr Emilia Żulińska z Kijowskiego Uniwersytetu Pedagogicznego. Przygotowywała ona pracę: *Greko bizantyjskie tendencje w historyczno-filozoficznej kulturze Rzeczypospolitej Polskiej, Ukrainy i Rosji w drugiej połowie XVII i początku XVIII wieku*⁵.

W ramach naukowej działalności IR UJ często podejmowana była problematyka badań religii narodów Ukrainy i Krymu. Aspekt historyczny tego problemu ukazałem już w artykule: *Współczesne badania religii narodów Ukrainy i Krymu w Instytucie Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego*⁶. Przypomnieć tu należy, że główne kierunki zainteresowań w opisanym okresie związane były z:

I. Szeroko zakrojonymi badaniami na Ukrainie, prowadzonymi w latach 1997–1998 przez dr Irenę Borowik w ramach projektu badawczego RSS (Research Support Scheme) na temat *Church-State Relations in Central and Eastern Europe in Comparative Perspective*. Ich (a także innych prowadzonych przez nią projektów) owocem były międzynarodowe konferencje: 1) *Religie i Kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych* (1992); 2) *Religion Seen from the Perspective of 21st Century* (1993); 3) *Religia a konflikty społeczne* (1993); 4) *III International Conference: Religions and Churches in Central and Eastern Europe*, gdzie obradowano pod roboczym tytułem *Religions and Churches in Central and Eastern Europe after the Fall Communism* (1995); 5) *IV International Conference: Religions and Churches in Central and Eastern Europe*, na której obradowano pod hasłem *Church-State Relationships in Central and Eastern Europe* (1997)⁷.

II. Realizacją programu badawczego (grantu) Komitetu Badań Naukowych, kierowanego przez prof. dra hab. W. Pawluczuka pt. *Polityka i mistyka we współczesnej*

⁴ W trakcie swojego pobytu P. Gopczenko opublikował artykuły: *Genezis religioznawczego eschatologizma*, „Studia Religioznawcze”, Kraków 1983, z. 9, s. 197–203; *Moda na głosicieli „nowej prawdy”*, „Argumenty” 1984, nr 21, s. 14.

⁵ W okresie stażu w IR UJ E. Żulińska opublikowała następujące prace: *Świat naukowy Piotra Mohyły*, „Kraakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1997, t. 5–6, s. 455–463; *Współczesna Ukraina czci pamięć Metropolicy Piotra Mohyły (w 400 rocznicę urodzin)*, „Ostkirchliche Studien” 1998, s. 194–216.

⁶ „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1999/200, nr 28/29, s. 7–19.

⁷ Materiały pokonferencyjne publikowane były kolejno w „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1993, nr 3–4, s. 123–213; także w *Religie i Kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych*. Praca zbior. pod redakcją I. Borowik i A. Szyjewskiego, Kraków 1993; „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1994, nr 7–8; „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1995, nr 9 oraz w języku angielskim w zbiorze: *The Future of Religion. East and West*, ed. by I. Borowik, P. Jabłoński, Kraków 1995; *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*, ed. I. Borowik i G. Babiński, Kraków 1997; *Church-State Relations in Central and Eastern Europe*, ed. I. Borowik, Kraków 1999. Por. też sprawozdanie z konferencji E. Przybył: *Pokonferencyjne impresje: na marginesie sesji naukowych: „Religion Seen from the Perspective of 21st Century” i „Religia a konflikty społeczne”*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1994, nr 5–6, s. 147–151.

Ważnym efektem wieloletnich spotkań religioznawców z rozmaitych krajów inspirowanych przez IR UJ było powstanie w 1995 r. inicjatywy I. Borowik, aby powołać naukowe towarzystwo religioznawcze, grupujące specjalistów zajmujących się badaniami przemian religijnych w Środkowej i Wschodniej Europie. Pomyśl ten nawiązywał do istniejącego już wspólnego towarzystwa religioznawczego krajów skandynawskich. Kwartalnik „Nomos” miałby dla nowo powstałego towarzystwa pełnić taką rolę, jaką dla religioznawców skandynawskich pełni czasopismo „Temenos”. W konsekwencji w 1997 r. formalnie powstało Towarzystwo ISORECEA – International for the Study of Religion in Central-Eastern Europe Association, którego prezesem została I. Borowik, a jej zastępcami prof. Miklós Tomka (Węgry) i prof. Eileen Barker (Wielka Brytania).

Ukrainie, którego końcowym rezultatem jest monografia *Ukraina. Polityka i mistyka*, Kraków 1998.

III. Eksploracja Huculszczyzny (wyprawy – w latach 1998–2000 – Koła Naukowego Studentów Religioznawstwa UJ, pod kierunkiem mgra Pawła Zająca)⁸.

IV. Problematyka religii na Ukrainie wchodziła także często w zakres zainteresowań pracowników IR zajmujących się prawosławiem. 20.10.1995 roku Zakład Historii Chrześcijaństwa zorganizował sesję naukową poświęconą prawosławiu, której owocem był 29. numer „*Studia Religioologica*”⁹, zatytułowany *Prawosławie*. Problematyki ukraińskiej dotyczą tam artykuły A. i S. Cinalów: *Ławra Pieczerska i Sobór Uspieński z XVII wieku w opisie Pawła z Aleppo (Jedyny opis Wielkiej Cerkwi sprzed pożaru w 1718 r.)*¹⁰ oraz W. Pawluczuka: *Kościół prawosławny na postkomunistycznej Ukrainie*¹¹. Ponadto w numerze 16. kwartalnika „*Nomos*”, zatytułowanym *Wschodniosłowiańskie prawosławie – historia i współczesność*, problematyka ukraińska jest obecna w artykułach Artura Paszko: *Spółeczno-polityczne położenie cerkwi prawosławnej na ziemiach białoruskich i ukraińskich państwa polsko-litewskiego przed rokiem 1596*¹²; Marka Melnyka: *Spór o zbawienie*¹³; Elżbiety Przybył: *Historia w cieniu czasów ostatnich. Ewolucja idei eschatologicznych na Rusi w XI–XVII wieku*¹⁴; oraz W. Pawluczuka: *Polityka i mistyka na Ukrainie*¹⁵.

V. Wyprawą naukową studentów religioznawstwa do Kijowa w 1999 roku w ramach kursu *Prawosławie ruskie i rosyjskie*, pod kierunkiem dr Elżbiety Przybył¹⁶.

VI. Pracownicy IR UJ brali udział w konferencjach naukowych w Tarnopolu zorganizowanych przy współpracy Naukowego Towarzystwa Religioznawczego Ukrainy i Państwowej Akademii Medycznej w Tarnopolu. W dniach od 16 do 20.06.1997 roku odbyło się polsko-ukraińskie sympozjum *Problemy transformacji w dziedzinie humanistycznej, socjalno-ekonomicznej i naukowo-oświatowej*. Na konferencji tej A. Paszko wygłosił referat: *Korzenie polskiego obozu narodowego doby współczesnej*¹⁷. W dniach 12–13.12.1998 roku, również przy współpracy IR UJ, została zorganizowana międzynarodowa konferencja pt. *Chrześcijaństwo i kultura*. Ze strony polskiej na tej konferencji wystąpili: A. Paszko: *Program studiów religioznawczych w Instytucie Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego*¹⁸; Żaneta Bugajska-Moskał: *Neopoganizm*

⁸ W „*Dzienniku Polskim*” 1998, nr 256, ukazał się reportaż z omawianych wypraw pt. *Huculskie świętowanie*.

⁹ „*Studia Religioologica*” 1996, z. 29.

¹⁰ Tamże, s. 103–115.

¹¹ Tamże, s. 135–148.

¹² „*Nomos*. Kwartalnik Religioznawczy” 1996, nr 16, s. 5–31.

¹³ Tamże, s. 33–83.

¹⁴ Tamże, s. 85–108.

¹⁵ Tamże, s. 129–139.

¹⁶ Zob. M. Biłska, J. Pawłowicz, K. Sachryń: *Ławra Kijowska i jej pieczary. Sprawozdanie z naukowej wyprawy [w:] Kościoły Wschodnie*, „*Studia Religioologica*” 1999, z. 32, s. 229–236.

¹⁷ Opublikowane w „*Naukowy Wiśnik Tarnopolskiego Dierżawnego Tiejchnicznego Uniwersitetu*” 1998, nr 2, s. 54–62. Z sympozjum tego A. Paszko opublikował sprawozdanie *Pierwsze polsko-ukraińskie sympozjum na temat: Problemy transformacji w dziedzinie humanistycznej, socjalno-ekonomicznej i naukowo-oświatowej, Tarnopol 16–20 VI. 1997 R.*, „*Przegląd Polonijny*” 1998, nr 1, s. 133–135.

¹⁸ Opublikowane w języku ukraińskim w materiałach pokonferencyjnych *Chriştianstwo i kultura*, Kijów–Tarnopol 1998, s. 147–149.

jako powrót do korzeni własnej kultury narodowej; oraz Wiesław Bator: *Demonizacja nacjonalizmu ukraińskiego w publicystyce Wiktora Poliszczuka*¹⁹.

VII. Wspomniani wyżej doktorant (wówczas) IR UJ mgr A. Paszko wziął udział w międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych: (1) *Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea i rzeczywistość* (Przemysł–Kraciczyń 1996), zorganizowanej przez Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemysłu, gdzie wygłosił referat *Przyczyny zawarcia Uni Brzeskiej 1596 roku i rokowania poprzedzające połączenie Kościołów katolickiego i prawosławnego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (zarys procesu historycznego)*²⁰; (2) *Polska i Ukraina w dobie transformacji ustrojowej* (Rzeszów 1998), zorganizowanej przez Zakład Badań Wschodnich w Instytucie Socjologii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, gdzie wystąpił z referatem *Kościół rzymskokatolicki na tle sytuacji wyznaniowej współczesnej Ukrainy*²¹; (3) *Unia Brzeska 1596 roku. Teologia, Polityka, Kultura* (Brześć nad Bugiem 1996), zorganizowanej przez Brzeskie Towarzystwo Naukowe, gdzie wygłosił referat *Brieskaja unia w swiatle rieligijnych poliemiak XVI–XVIII stulietii*²²; (4) *Edukacja a problemy pogranicza* (Cieszyn–Ustroń Górski 1996), zorganizowanej wspólnie przez Zakład Pedagogiki Ogólnej Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie oraz Zespół Badań Kultury i Oświaty Pogranicza przy Wyższej Szkole Pedagogicznej w Warszawie, gdzie wystąpił z referatem *Akademia Kijowsko-Mohylańska i jej tacińsko-polski charakter jako dziedzictwo pogranicza etnicznego*²³. Osobny krąg zainteresowań A. Paszko stanowiła problematyka ukraińskiego nacjonalizmu i neopoganizmu. W 1997 roku na międzynarodowej konferencji naukowej *Religions in Europe in the Twentieth Century*, zorganizowanej przez Religious Studies Department Open University w Walton Hall-Milton Keynes (Wielka Brytania) wygłosił referat *RUN-vira: Lew Sylenko's neopaganism in the context of the general religious situation in contemporary Ukraine*; natomiast na konferencji *Nowe ruchy religijne*

¹⁹ Opublikowane w języku ukraińskim, tamże s. 12–15. Sprawozdanie z tej konferencji opracowała Ż. Bugajska-Moskal: „Chrześcijaństwo i kultura”. *Tarnopol–Kijów, grudzień 1998. Reminiscentje pokonferencyjne*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1999, nr 24/25, s. 174–177.

²⁰ Referat został opublikowany pod tytułem *Dążenia do połączenia Kościoła prawosławnego z Kościołem katolickim i rokowania poprzedzające zawarcie unii kościelnej w Rzeczypospolitej Obojga narodów (1595–1596). Zarys problematyki [w:] Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 4, *Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość*, pod. red. S. Stępnia, Przemysł 1998, s. 143–152. W zbiorze tym ukazała się również, złożona do materiałów pokonferencyjnych praca doktoranta IR UJ M. Melnyka: *Zagadnienia soteriologiczne widziane w świetle projektu unii Konstantego Ostrońskiego*, s. 97–142.

²¹ Opublikowane w: M. Malikowski, D. Wojakowski (red.): *Między Polską a Ukrainą. Pogranicze – Mniejszości – Współpraca regionalna*, Rzeszów 1999, s. 101–115. Odnośnie zainteresowań A. Paszko problematyką ukraińską warto tu przypomnieć, iż dotyczą jej także takie jego prace: *Między Wschodem i Zachodem, Kościół św. Metodego w Polsce*, „Fraza”, Rzeszów 1996, nr 13, s. 201–205; *Plany unijne Watykanu wobec Cerkwi prawosławnej w XVI w.*, tamże 1997, nr 18, s. 162–167; *Wpływy polsko-tacińskie w Kościele unickim*, tamże 1998, nr 19–20, s. 119–129; *Przyczyny unii brzeskiej i jej bezpośrednie konsekwencje*, „Wychowawca. Miesięcznik nauczycieli i wychowawców katolickich” 1996, nr 9, s. 33–34; *Kryzys i umocnienie Kościoła greckokatolickiego w XVII wieku*, tamże 1996, nr 10, s. 33–34; *Życie wewnętrzne Kościoła greckokatolickiego w I Rzeczypospolitej*, tamże 1996, nr 11, s. 32–33; *Męczeństwo Kościoła greckokatolickiego w dobie rozbiorów*, tamże 1996, nr 12, s. 32–33.

²² Opublikowane w: *Brieskaja unia 1596 g. gistorija i kultura* (red. S.A. Jackiewicz), Brześć 1996, s. 15–19.

²³ Opublikowane w: *Spoleczności pogranicza, wielokulturowość, edukacja* (red. T. Lewowicki i B. Grabowska), Cieszyn 1996, s. 33–40.

(Zielona Góra 1997), zorganizowanej przez Instytut Pedagogiki Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Polskie Towarzystwo Religioznawcze, wygłosił referat *RUN-vira. Między religią a polityką*. Zainteresowania A. Paszko omawianą problematyką zaowocowały w rezultacie publikacją artykułu: *Neopogańska koncepcja Lwa Syłenki w perspektywie aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej i wyznaniowej Ukrainy*²⁴.

VIII. Problematyka ukraińska obecna była także w pracach dra hab. Piotra Stawińskiego (absolwenta, a także pracownika IR UJ), poświęconych dziejom ruchów ewangelickich w Rosji: *W zborze i na zesłaniu. Z dziejów nurtów ewangelicznych w Imperium Rosyjskim 2. poł. XIX–pocz. XX w.*, Częstochowa 1993 oraz *Rosyjska reformacja (Karty z dziejów ewangelicyzmu w Imperium Rosyjskim)*²⁵.

IX. Ponadto warto podkreślić, że pracownicy IR UJ w odniesieniu do problematyki ukraińskiej podejmowali wielokrotnie działalność translatorską. Na język polski tłumaczyli prace ukraińskich uczonych: K. Banek²⁶, E. Przybył²⁷, I. Borowik²⁸.

X. Problematyka ukraińska była również przedmiotem zainteresowań prof. dra hab. Bogumiła Grotta. Obok wygłoszonego referatu *Neopogańska koncepcja Lwa Syłenki i jej perspektywy na współczesnej Ukrainie*²⁹, ważna jest także ciekawa rozprawka *Runwira – ukraiński ruch neopogański*³⁰.

XI. Zainteresowanie problematyką ukraińską wyrażało się także licznymi recenzjami pracowników IR UJ zarówno prac badaczy ukraińskich, jak też polskich, w których problematyka ukraińska była podejmowana. B. Grott w związku ze swoimi wieloletnimi studiami nad problematyką nacjonalizmu i neopoganizmu ukraińskiego recenzował takie prace, jak: M. Boruta: *Polacy o i dla niepodległości wschodnich sąsiadów Rzeczypospolitej*³¹; *Idea „Międzymorza” w ujęciu Adama Doboszyńskiego*³²; *Re-*

²⁴ „Przegląd Polonijny” 1998, nr 2, s. 95–117. Problematyce ukraińskiego nacjonalizmu A. Paszko poświęcił też recenzję książki W. Poliszczuka *Ideologia nacjonalizmu ukraińskiego*, Toronto–Warszawa 1996, „Dzieje Najnowsze” 1992, nr 2, s. 179–183 oraz artykuł: *Ukraina, Ukraińcy i Kościół greckokatolicki w świetle publicystyki narodowo-radykalnej okresu okupacji niemieckiej [w:] Polska i jej wschodni sąsiedzi*, t. 2, pod red. A. Andrusiewicza, Rzeszów 2002, s. 130–141.

²⁵ „Signa Temporis. Rocznik Teologiczny Redakcji Naukowej Chrześcijańskiego Instytutu Wydawniczego Znaki Czasu” 1993, z. 1, s. 59–72.

²⁶ J.A. Babinow: *Bogowie i herosi starożytnej Tauridy*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1999, nr 26/27, s. 13–24.

²⁷ W tłumaczeniu E. Przybył ukazały się następujące prace: S.M. Powtoriewa, W.P. Sawieliew: *Chrześcijaństwo i idea narodowa*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1994, nr 7–8, s. 23–33; S. Bondar: *Religia i życie narodowe Ukrainy. Poprzez dialog ku harmonii*, tamże, s. 91–93; A. Kołodnyj: *Czynnik religijny w odrodzeniu narodowym Ukrainy*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1995, nr 9, s. 100–103.

²⁸ Poza tłumaczeniem (wraz z O. Kamiannoj) pracy E.A. Swerstiuk: *Problem chrystianizacji na gruncie dechrystianizacji [w:] Religie i Kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych...*, dz.cyt., s. 36–40. I. Borowik przetłumaczyła także artykuły W. Lubaszenko: *Kościół protestancki na Ukrainie postradzieckiej: w drodze do społecznej samorealizacji*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1994, nr 7/8, s. 45–48; S. Zdioruk: *Narodowe interesy Ukrainy w sferze religijno-narodowego systemu współczesnego świata*, tamże, s. 196–202; I. Hreczko: *Odrodzenie tradycyjnych wyznań chrześcijańskich na Ukrainie*, tamże, s. 241–246; A. Starowojt: *Wielowyznaniowość jako cecha specyficznej sytuacji religijnej na Ukrainie*, tamże, s. 277–281.

²⁹ *Religie i Kościoły w społeczeństwach postkomunistycznych...*, dz.cyt., s. 177–184.

³⁰ „Kultura i Społeczeństwo” 1992, z. 4, s. 147–153.

³¹ „Studia Polityczne” 1996, nr 3, s. 162.

³² Opublikowane w: *Na przełomie stulecia – naród, Kościół – państwo w XIX–XX wieku*, Lublin 1997, s. 107.

presje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939³³; *Integralny nacjonalizm ukraiński, jego aksjologia i stosunek do religii*³⁴. Również H. Hoffmann wielokrotnie recenzował prace ukraińskich religioznawców. Już w 1980 roku opublikował recenzję ze znanej pracy G. Gabińskiego: *Tieologija i czudo. Kritika bogosłowskich konciepcij*, Moskwa 1978³⁵; a rok później z pracy (związanego z IR UJ w latach 1980–1983) prof. P.G. Gopczenki: *Kritika rieligioznych koncepcij o „konce mira”*. *Socjalnyje istoki i idiejnaja suszcznost' christianskoj eschatologii*, Kijew–Odessa 1979³⁶, a także z podręcznika prof. J.A. Babinowa: *Osnovy rieligiiwiedienija*, Sewastopol 1997³⁷.

Nowy etap we wzajemnych kontaktach naukowych uczonych polskich i ukraińskich związany jest z penetracją problematyki religioznawczej prowadzonej przez zespół krakowski na Krymie. Prace te zainicjowała I. Borowik, która już w 1998 roku podjęła badania nad stanem religijności narodów Krymu. Rezultaty tych badań zostały opublikowane w monografii *Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Środkowo-Wschodniej Europie*, Kraków 2000. Znaczącą rolę w nawiązaniu stałych kontaktów naukowych pracowników IR UJ z ośrodkami naukowymi na Krymie odegrał prof. J.A. Babinow, historyk i religioznawca z Uniwersytetu w Sewastopolu. Na jego zaproszenie w kwietniu 1998 roku wykłady z religioznawstwa dla studentów w Symferopolu i Sewastopolu prowadził H. Hoffmann z IR UJ. J.A. Babinow pomógł też w zorganizowaniu przez Koło Naukowe Studentów Religioznawstwa obozu naukowego dla 35-osobowej grupy studentów, doktorantów i pracowników naukowych IR UJ. Obóz ten, pod naukową opieką H. Hoffmanna, miał na celu badanie religii Krymu zarówno w aspekcie historycznym, jak też współczesnym, a zorganizowany został w lipcu 1999 roku³⁸. Ważną częścią tej wyprawy był udział pracowników naukowych, doktorantów i (części) studentów w konferencji naukowej pt. *Problemy badania religii we Wschodniej Europie* (Sewastopol/Chersonesz – 7.07.1999), której organizatorami byli Kompleks Muzealny „Chersonesz Taurydzki”, Uniwersytet w Sewastopolu oraz IR UJ. W materiałach pokonferencyjnych, obok szkicu H. Hoffmanna, ukazującego zakres zainteresowań badawczych pracowników IR UJ (ze szczególnym uwzględnieniem badań religii Ukrainy i Krymu) znalazły się także następujące referaty krakowskich naukowców: W. Pawluczuka: *Ukraina w zapaści*³⁹, K. Banka: *Reforma religijna w starożytnej Grecji (VI–V w. p.n.e.)*⁴⁰; W. Batora: *Protowęgrzy w Meotydzie i na Krymie*⁴¹; S. Lippkie-

³³ „Dzieje Najnowsze” 1999, z. 4.

³⁴ „Kultura i Społeczeństwo” 1988, z. 3. Ponadto B. Grott aktualnie przygotowuje do druku książkę pokonferencyjną pt. *Polacy i Ukraińcy w dziejach z naukowej konferencji*, która odbyła się w Polskiej Akademii Nauk w Krakowie w 1997 r.

³⁵ „Euhemer. Przegląd Religioznawczy” 1980, nr 3, s. 133–134.

³⁶ Tamże, 1981, nr 3, s. 91–94.

³⁷ H. Hoffmann: *O nowym ukraińskim podręczniku religioznawstwa*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1999, nr 26/27, s. 170–173 (tegoż [rec. z:] J.A. Babinow: *Osnovy rieligiiwiedienija*, Sewastopol 1997, s. 120, „Przegląd Religioznawczy” 1999 [2000], nr 1, s. 188–192).

³⁸ Por. H. Hoffmann, S. Lippki: *Obóz naukowy Koła Naukowego Studentów Religioznawstwa. Sewastopol–Krym* (28.06.–14.07.1999), „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1999, nr 26/27, s. 164–169.

³⁹ *Problemy badania religii we Wschodniej Europie. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej* (Sewastopol/Chersonesz–Krym 07.07.1999, pod red. J.A. Babinowa i H. Hoffmanna, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1999/2000, nr 28/29, s. 21–28.

⁴⁰ Tamże, s. 41–64.

⁴¹ Tamże, s. 79–81.

go: *Mesjanizm Polski*⁴². Omawianą konferencją⁴³ zainicjowano cykl corocznych religioznawczych spotkań naukowych. Odbywały się one pod wspólnym (nad)tytułem: *Krymska Międzynarodowa Konferencja Religioznawcza*. Następnym spotkaniom (poza pierwszym) nadawano też kolejne numery.

Do 2004 roku przy współpracy Kompleksu Muzealnego „Chersones Taurydzki” i IR UJ na terenie i w pomieszczeniach wspomnianego Kompleksu Muzealnego (poza już wymienioną) odbyły się następujące międzynarodowe konferencje religioznawcze:

II. *Problemy religii regionu Morza Śródziemnego (18–19.05.2000)*⁴⁴. Pracownicy IR UJ wygłosili następujące referaty: S. Lippki: *Sakralne samobójstwa w starożytności*⁴⁵; K. Banek: *Procesy o bezbożność w starożytnej Grecji*⁴⁶; S. Cinal: *Uczty bogów w tekstach z Ras Szamra – Ugarit*⁴⁷; K. Mech: *Religia i filozofia w tradycji greckiej – przyczynki do początków filozofii*⁴⁸; H. Hoffmann: *Religiowiedczeskie issliedowanija anticznich rieligij Tadeuszem Zielińskim i Ryszardom Gansincom*⁴⁹. P. Stawiński złożył do materiałów pokonferencyjnych artykuł: *Wilfred Cantwell Smith i jego koncepcja badań religioznawczych*⁵⁰.

III. *Współzależności religijnych konfesji w wielonarodowościowym regionie: historia i współczesność (22–23.05.2001)*⁵¹. Pracownicy IR UJ wystąpili z następującymi referatami: K. Banek: *Od Drakona do Diopetesesa. Prawne regulacje życia religijnego w starożytnej Grecji*⁵²; K. Pilarczyk: *Jewrejskaja diaspora w christianskich i islamskich gosudarstwach w epokhie ranniej nowoj istorii (w poiskach modieli sosuszczestwowanija)*⁵³; S. Cinal: *Miezrieligioznyje ikonograficzeskije issliedowanija karai-*

⁴² Tamże, s. 115–120.

⁴³ Por. sprawozdanie z tej konferencji H. Hoffmanna: *Międzynarodowa Konferencja Naukowa: Problemy badania religii we Wschodniej Europie (Sewastopol–Krym 7.07.1999)* [w:] *Religia Wschodu Starożytnego*. Pod red. W. Batora, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1999, nr 26/27, s. 186–188.

⁴⁴ Zob. sprawozdanie H. Hoffmanna i T.J. Jaszajewej: *II Krymska Międzynarodowa Konferencja Religioznawcza: Problemy religii regionu Morza Czarnego i Śródziemnego (Sewastopol/Chersones–Krym 18–19.05.2000)* [w:] *W kręgu współczesnych przemian religijnych*, pod red. H. Hoffmanna i Z. Paska, „Nomos Kwartalnik Religioznawczy” 2000, nr 30/31, s. 175–179 oraz materiały pokonferencyjne *Problemy rieligij stran Czernomorsko-Sriedziemnomorskogo regiona*, red. N. Aleksiejenko, J. Babinow, H. Hoffmann, T. Jaszajewa, Sewastopol–Kraków 2001.

⁴⁵ S. Lippki: *Samobójstwa sakralne w basenie Morza Śródziemnego* [w:] *Problemy rieligij stran Czernomorsko-Sriedziemnomorskogo regiona*, dz.cyt., s. 36–42.

⁴⁶ *Problemy rieligij stran Czernomorsko-Sriedziemnomorskogo regiona*, dz.cyt., s. 17–28.

⁴⁷ Poszerzone i opublikowane pod tytułem: *Mitologem walki boga burzy z Morzem na Wschodzie starożytnym* [w:] *Problemy rieligij stran Czernomorsko-Sriedziemnomorskogo regiona*, dz.cyt., s. 80–87.

⁴⁸ *Problemy rieligij stran Czernomorsko-Sriedziemnomorskogo regiona*, dz.cyt., 46–52.

⁴⁹ Tamże, s. 88–97. Tekst ukazał się także w języku ukraińskim: *Tadeusz Zielińskij i Richard Gansiniec jak doslidniki anticznich rieligij*, „Ukraińskie rieligieznawstwo”, Kijów 2002, nr 21, s. 22–30 oraz po polsku w niniejszym zbiorze.

⁵⁰ *Problemy rieligij stran Czernomorsko-Sriedziemnomorskogo regiona*, dz.cyt., s. 58–67.

⁵¹ Por. sprawozdanie H. Hoffmann i T.J. Jaszajewej: *III Krymska Międzynarodowa Konferencja Religioznawcza. Współzależności religijnych konfesji w wielonarodowościowym regionie: historia i współczesność (Sewastopol/Chersones–Krym 22-23.05.2001)* [w:] *Religia, Kościół, Państwo*, pod. red. B. Grotta, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2002, nr 37/38, s. 156–158 oraz materiały pokonferencyjne *Wzaimootnoszenija rieligioznnych konfesij w mnogonacjonalnom riegionie*, red. J. Babinow, H. Hoffmann, Sewastopol 2001.

⁵² Opublikowane pt.: *Prawne regulacje życia religijnego w starożytnej Grecji* [w:] *Wzaimootnoszenija rieligioznnych konfesij w mnogonacjonalnom riegionie*, dz.cyt., s. 66–72.

⁵³ *Wzaimootnoszenija rieligioznnych konfesij w mnogonacjonalnom riegionie*, dz.cyt., s. 167–179.

mskiego Hakana Hadzi Seraj Beja Szapszała⁵⁴; P. Stawiński: *Muzułmańska wspólnota Ahmadija. Z dziejów kontaktów międzykulturowych*⁵⁵; A. Szyjewski: *Szamanstwo i sinkretizm*⁵⁶; H. Hoffmann, Z. Pasek: *Konfesjonalna sytuacja w Polsce*⁵⁷; W. Bator: *Węgrzy jako przykład wieloreligijnej wspólnoty narodowej uformowanej w procesie historycznym*⁵⁸; D. Ziętek: *Polskoje dżwizenije ljubitielej indziejcew*⁵⁹.

IV. *Wschód–Zachód. Dialog Międzykonfesyjny* (21–22.05.2002)⁶⁰. Pracownicy IR UJ wygłosili następujące referaty: K. Banek: *Grecko-scytyjskie kontakty religijne (na przykładzie kultu Dionizosa w Olbii)*; W. Bator: *Grieko-egipskie miczri religioznye i kulturnyje otnoszenija kak ważniejszyj faktor proniknowienija egipskiej mysli w je-wropejskiju ciwilizaciju*; S. Cinal: *Od Ba'ala Ugarit do Jowisza Dolicheńskiego oraz wspólny referat J.A. Babinowa i H. Hoffmanna: Idieja rusko-musulmanskogo jedinstwa Ismaila Gasprinskogo*. Ponadto do materiałów pokonferencyjnych złożono artykuły: D. Ziętek: *Obosoblenost, tożdiestwiennost i assimilacija na primierie armian w Polsce*; J. Sieradzana: *Kilka uwag na temat względności pojęć Wschód i Zachód*; S. Lippkiego: *Polska i Rosja w „Wykładach o literaturze słowiańskiej” A. Mickiewicza*.

V. *Kultowe pomniki w kulturze świata* (20–23.05.2003)⁶¹. Reprezentanci IR UJ zgłosili następujące referaty:

- 1) H. Hoffmann: *Jasnaja Gora kak centr rieligioznogo kulta i pamiatnik kultury*;
- 2) S. Cinal: *Arcyksiążęcy Browar w Żywcu – polskie piwo i jego habsburska geneza*;
- 3) W. Bator: *Korona swiatowo Stiefana*;
- 4) K. Banek: *Olimpija – prosiedszije wieka i sowriemiennoje sostojanie*.

Instytut Religioznawstwa UJ zawarł umowę o naukowej współpracy na lata 2000–2002 z Kompleksem Muzealnym „Chersones Taurydski” w Sewastopolu. Warto też podkreślić, że Katedra Nauk Filozoficznych i Społecznych Uniwersytetu w Sewastopolu (personalnie prof. J.A. Babinow) oraz IR UJ (dr H. Hoffmann) realizują wspólny projekt współpracy naukowej na lata 2001–2004 *Współzależności religijnych konfesji w wielonarodowościowym regionie i międzyreligijny dialog*. Trzy ostatnie z wyżej wymienionych konferencji są elementami realizacji powyższych umów i projektów. W ramach omawianej współpracy IR UJ odwiedzili w celach naukowych: A. Kołodnyj

⁵⁴ Tamże, s. 192–197.

⁵⁵ Tamże, s. 185–191.

⁵⁶ Tamże, s. 204–211.

⁵⁷ Tamże, s. 148–154.

⁵⁸ Tamże, s. 73–85.

⁵⁹ Opublikowane pt. *Polskoje dżwizenije ljubitielej indziejcew kak primier rieligioznoj diferenciacji post-komunisticzeskiego obszczestwa* [w:] *Wzaimootnoszenija rieligioznych konfesij w mnogonacjonalnom regionie*, dz.cyt., s. 198–203. Por. też rozwinięcie tego opracowania: *Indianiści w perspektywie religijności współczesnej Polski* [w:] *Nowe ruchy religijne jako przedmiot badań religioznawczych*, pod red. H. Hoffmanna i P. Stawińskiego, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2002, nr 39/40, s. 121–144.

⁶⁰ Por. sprawozdanie H. Hoffmanna i T.J. Jaszajewej: *IV Krymska Międzynarodowa Konferencja Religioznawcza: Wschód–Zachód. Dialog Międzywyznaniowy (Sewastopol–Krym 21–22.05.2002)* [w:] *Nowe ruchy religijne jako przedmiot badań religioznawczych...*, dz.cyt., s. 169–172 oraz O. Sagana w „Religijna Panorama. Informacyjno-Analityczny Żurnal” 2002, nr 6, s. 57.

⁶¹ Zob. sprawozdanie z tej konferencji H. Hoffmann: *Religioznawcze seminaria i konferencje naukowe na Ukrainie i Krymie w 2003 roku* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa*, pod red. K. Banka, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2003, nr 41/42, s. 159–160.

i L. Filipowicz (po 5 dni), trzykrotnie (po 10 dni) J. Babinow, dwukrotnie O. Sagan (10 dni), a także N. Aleksejenko i T. Jaszajewa. W trakcie pobytu, oprócz realizacji własnego programu naukowego i spotkań z władzami UJ i IR, prowadzili także wykłady dla studentów różnych kursów oraz pracowników naukowych i doktorantów⁶².

Poza omówionymi konferencjami w Chersonesie, ich polscy uczestnicy brali także udział w czterech międzynarodowych konferencjach pod wspólnym tytułem *Dionizos–Bakch–Bachus w rosyjskiej i światowej kulturze*. Dwie pierwsze (II i III – w pierwszej konferencji tego cyklu przedstawiciele IR UJ nie uczestniczyli) odbyły się w Nowym Świecie k/Sudaku, a dwie kolejne (IV i V) w Ałupce. Na omawianych konferencjach o tematyce dionizyjskiej pracownicy IR UJ wygłosili następujące referaty:

Na drugiej (Nowy Świat, 14–16.05.2000)⁶³ – S. Lippki: *O pochodzeniu kultu Dionizosa w starożytnej Grecji*⁶⁴; S. Cinal: *Uczty bogów w poetyckich tekstach z Ugarit*, K. Mech: *Aspekty dionizyjskie w twórczości Fryderyka Nietzschego*; K. Banek: *Kult Dionizosa jako wyraz mistycznych dążeń*.

Podczas trzeciej (Nowy Świat, 18–20.05.2001)⁶⁵ – S. Cinal: *„Wino, które rozweśla serce człowiecze” (Psalm 104:15). Wino w tradycji biblijnej*⁶⁶; W. Bator: *Rozrywki, seks i religia w starożytnym Egipcie*⁶⁷; P. Stawiński: *Alkohol i inne używki w życiu purytanów amerykańskich okresu kolonialnego*⁶⁸; A. Szyjewski: *K woprosu o kultie Dionisa*⁶⁹; K. Pilarczyk: *Ugroza kulta Dionisa judaizma w Palestynie*⁷⁰; K. Banek: *Wino w religii dionizyjskiej*⁷¹; D. Ziętek: *Rola tańca w kultie Dionizosa*⁷²; H. Hoffmann: *Tadeusz Zieliński (1859–1944) i jego interpretacja dionizyjskich motywów w greckiej tragedii*⁷³.

⁶² Zob. sprawozdanie H. Hoffmanna: *Współpraca religioznawców z Narodowej Akademii Nauk Ukrainy i Instytutu Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego* [w:] *Religia, Kościół, Państwo...*, dz.cyt., s. 161–162.

⁶³ S. Lippki: *II Międzynarodowa Konferencja Naukowa i Festiwal Wina: Dionizos–Bachus–Bakch w rosyjskiej i światowej kulturze (Sudak/Nowy Świat–Krym 14–16 maja 2000)* [w:] *W kregu współczesnych przemian religijnych*. Pod red. H. Hoffmanna i Z. Paska, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2000, nr 30–31, s. 171–173.

⁶⁴ Tekst opublikowany pt. *Pochodzenie kultu Dionizosa. Przegląd głównych teorii* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa...*, dz.cyt., s. 77–83.

⁶⁵ Por. sprawozdanie D. Ziętek w: *Religia, Kościół, Państwo...*, dz.cyt., s. 153–155 oraz zbiór abstraktów z materiałów konferencyjnych *Dionis–Bakch–Bachus w kulturze narodów mira. Naucznyj sbornik. Wypusk 1*, pod red. W.P. Kazarina, Sewastopol 2002.

⁶⁶ Abstrakt opublikowany w: *Dionis–Bakch–Bachus w kulturze narodów mira*, dz.cyt., s. 141–142.

⁶⁷ Abstrakt opublikowany pt. *Miłość seks i religia* [w:] *Dionis–Bakch–Bachus w kulturze narodów mira*, dz.cyt., s. 110–113.

⁶⁸ *Dionis–Bakch–Bachus w kulturze narodów mira*, dz.cyt., s. 153–154.

⁶⁹ Abstrakt opublikowany pt. *Dionizyjski tip religioznawczy* [w:] *Dionis–Bakch–Bachus w kulturze narodów mira*, dz.cyt., s. 113–118.

⁷⁰ Abstrakt opublikowany pt. *Kult Dionizosa zagrożeniem dla judaizmu w Palestynie pod rządami Seleucydów* [w:] *Dionis–Bakch–Bachus w kulturze narodów mira*, dz.cyt., s. 135–136.

⁷¹ Abstrakt opublikowany w: *Dionis–Bakch–Bachus w kulturze narodów mira*, dz.cyt., s. 118–119.

⁷² Zob. poszerzoną wersję tego wystąpienia: *Taniec i inne obrzędy dionizyjskie oraz ich społeczno-psychologiczne funkcje* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa...*, dz.cyt., s. 97–107.

⁷³ Abstrakt opublikowany tamże, s. 163–164; rozwinięta polskojęzyczna wersja tego wystąpienia pt. *Tadeusz Zieliński (1859–1944) i jego interpretacja motywów dionizyjskich w tragedii greckiej* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa*, pod red. K. Banka, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2003, nr 41/42, s. 85–95.

W trakcie czwartej (Ałupka, 17–19.05.2002)⁷⁴ – W. Bator: *Osiris–Bakch–Dionis. Korotkaja istorija driewniego sinkretizma*⁷⁵; K. Banek: *Dorogi k' Bogu. Tiechniki dostiżenija misticzeskich sostojanij*; S. Cinal: *Bachus i Baalbek*; K. Banek, H. Hoffmann: *Kult Dionisa w issledowanijach ksiendza Franciszka Sokołowskiego*⁷⁶.

Na piątej (Ałupka, 15–17.05.2003) – S. Cinal: *Arcyksiążęcy Browar w Żywcu – polskie piwo i jego habsburska geneza*; K. Banek: *Żienszcziny w kultie Dionisa*⁷⁷; H. Hoffmann: *Ryszard Gansiniec i jego intierprietacija kulta Dionisa*⁷⁸; W. Bator: *Od kogo Węgrzy nauczyli się pić wino?*

Omawiane konferencje były organizowane przez Krymskie Centrum Badań Humanitarnych, Uniwersytet w Symferopolu i władze municypalne, a jego sponsorami były miejscowe zakłady winiarskie. Głównym organizatorem tych spotkań był prorektor Uniwersytetu w Symferopolu, prof. W.P. Kazarin, który aktualnie pełni funkcję ministra kultury (w randze wicepremiera) Autonomicznej Republiki Krymu.

Efektom dotychczasowych konferencji z omawianego cyklu jest praca zbiorowa pod redakcją prof. W.P. Kazarina *Dionis–Bakch–Bachus w kulturie narodow mira. Naucznyj sbornik. Wypusk 1*, Sewastopol 2002, oraz praca zbiorowa pod red. K. Banka: *Studia nad kultem Dionizosa*, Kraków 2003⁷⁹.

Ważnym wydarzeniem integrującym środowiska religioznawcze IR UJ i Zakładu Religioznawstwa Instytutu Filozofii NANU w Kijowie była międzynarodowa (polsko-ukraińska) konferencja naukowa zorganizowana przez I. Borowik pt. *Religion and Churches in Poland and Ukraine after 10 years of transformation* (Zakopane, 14–17.12.2000)⁸⁰. Przedstawiciele IR UJ wygłosili na niej następujące referaty: H. Hoffmann: *Naukowe centra i publikacje religioznawcze w Polsce*; E. Przybył: *Kościół prawosławny w Polsce*; I. Borowik: *Transformacja katolicyzmu a religijność katolików*; Z. Pasek: *Protestantyzm w Polsce 1989–2000*; A. Szyjewski: *Nauczanie religioznawstwa w Polsce – historia i stan współczesny*; P. Zając: *Ludowa wizja świata we współczesnym środowisku wiejskim na przykładzie Huculszczyzny i Polesia*. Ze strony ukraińskiej udział w konferencji wzięli prof. A. Kolodny, prof. Ludmiła Filipowicz, dr Oleksander Sagan oraz Olha Niedavnyja i Victor Jelenskij (ze wspomnianego wyżej ośrodka badań religioznawczych z Kijowa).

⁷⁴ Por. sprawozdanie H. Hoffmanna: *IV Międzynarodowa Konferencja naukowa: Dionis–Bakch–Bachus w rosyjskiej i światowej kulturze (Ałupka–Krym 17–19.05.2002)* [w:] *Nowe ruchy religijne jako przedmiot badań religioznawczych*, dz.cyt., s. 167–168.

⁷⁵ Nieco zmieniona wersja tego wystąpienia została opublikowana pt. *Ozyrys–Dionizos–Serapis. Krótka historia starożytnego synkretyzmu* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa...*, dz.cyt., s. 35–43.

⁷⁶ Zob. polskojęzyczną wersję tego artykułu *Kult Dionizosa w badaniach ks. Franciszka Sokołowskiego* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa*, dz.cyt., s. 117–123.

⁷⁷ Opublikowane w języku polskim pt. *Kobiety w kulcie Dionizosa* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa*, dz.cyt., s. 21–34.

⁷⁸ W języku polskim referat ten ukazał się pt. *Ryszard Gansiniec (1888–1958) i jego interpretacja dionizyjskiego szatu menad* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa...*, dz.cyt., s. 45–51.

⁷⁹ Praca ukazała się jako nr 41/42 „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy”. Oprócz już wymienionych artykułów zawiera również następujące szkice: J.A. Babinow: *Kult Dionisa w Krymu* (s. 11–20); K. Banek: *Scytowie wobec kultu Dionizosa w Olbii* (s. 53–61); W.N. Danilenko, E.B. Pietrowa: *Winogradstwo i winodielije i demograficzeskaja situacija w archaiczeskoj Elladie* (s. 63–75); A.W. Szewczenko: *Kult Dionisa w Chiersonesie Tawriczeskom* (s. 109–116); S.A. Wargacki: *Dionizos i Siwa – bogowie uniesienia i ekstazy* (s. 125–138).

⁸⁰ Owocem tej konferencji jest wydana w języku angielskim książka: *Religions, Churches and the Scientific Studies of Religion: Poland and Ukraine*, ed. by I. Borowik, Kraków 2003.

Konsekwencją nawiązanych wówczas kontaktów były trzy kolejne robocze Ukraińsko-Polskie Seminaria Religioznawcze w Kijowie, zorganizowane przez Zakład Religioznawstwa Instytutu Filozofii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (personalnie O. Sagan) i IR UJ (personalnie H. Hoffmann), gdzie na pierwszym z nich H. Hoffmann przedstawił referat *Możliwości kooperacji ukraińskich i polskich religioznawców* (Kijów, 9–10.07.2001)⁸¹, natomiast K. Banek – założenia przygotowywanego projektu badawczego (grantu) Komitetu Badań Naukowych pt. *Polsko-ukraińskie badania religii. Historia i współczesność*. Grant taki został (na lata 2002–2004) przez KBN przyznany K. Bankowi. Jego efektem była międzynarodowa konferencja naukowa pod tym samym tytułem (Łomnica, 25–26.10.2003)⁸², a uwieńczeniem całości prac w ramach owego grantu jest niniejsza książka. Drugie z omawianych seminariów (Kijów, 1–2.07.2003) było całkowicie poświęcone bieżącym problemom realizacyjnym tego projektu badawczego, natomiast trzecie nosiło tytuł *Religii Ukrainy i Krymu w polsko-ukraińskich doslidnich programach* (Kijów, 2–3 lipiec 2003).

W dniach 11–14.12.2003 pracownicy IR UJ wzięli także udział w V Międzynarodowej Konferencji International for the Study of Religion in Central-Eastern Europe Association (ISORECEA): *Wyzwania pluralizmu religijnego dla Europy Środkowo-Wschodniej*, która odbyła się we Lwowie⁸³, a której organizatorami byli: Uniwersytet im. I. Franko we Lwowie, Ukraiński, Katolicki Uniwersytet we Lwowie oraz Suspilno-gumanitarnyj Konsorcium „Gienez” we Lwowie. Referaty na tej konferencji wygłosiły z IR UJ: prof. dr hab. Halina Grzymała-Moszczyńska: *Religion as a Vehicle in the Acculturation Process: The Case of Muslims in Poland*; oraz dr hab. Irena Borowik: *New Trends in Religious Developments of Dominant Christian Traditions in Central and Eastern Europe*.

Podsumowując wieloletnie już kontakty IR UJ z placówkami naukowymi Ukrainy i Krymu, należy podkreślić, że rozwijają się one prężnie i mają przed sobą szerokie perspektywy. Niezależnie od już zrealizowanych lub aktualnie kontynuowanych projektów badawczych, poszczególni uczestnicy tej współpracy konsekwentnie aplikują o uzyskanie środków finansowych na nowe badania (granty), starając się poszerzyć tematykę dotychczasowej współpracy o nowe obszary badawcze.

⁸¹ Zob. sprawozdanie H. Hoffmanna: *Współpraca religioznawców z Narodowej Akademii Nauk Ukrainy i Instytutu Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, dz.cyt., s. 161–162.

⁸² Por. sprawozdania z tej konferencji O. Sagana: *Polsko-ukraiński doslidziennja rieligii: istorija i sučasnist'*, „Rieligijna Panorama” 2003, nr 10, s. 57–58; W. Batora: *Polsko ukraińskie badania religii: historia i współczesność. Międzynarodowa Konferencja Religioznawcza (Łomnica, 25–26.X.2003)* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa...*, dz.cyt., s. 165–168.

⁸³ Zob. K. Zielińska: *Wyzwania pluralizmu religijnego dla Europy Środkowo-Wschodniej. Sprawozdanie z V Międzynarodowej Konferencji ISORECEA Lwów, 11–14 grudzień 2003* [w:] *Studia nad kultem Dionizosa...*, dz.cyt., s. 169–171.